

The Role of Marginalization in Creating Urban Social Harms: A Study of Child Labor in Multiple Areas of Karaj

Eisa Ghobadi¹ | Hossein Aghajani² | Bahram Ghadimi³

1. PhD Candidate, Faculty of Humanities, Department of Sport Sociology, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. E-mail: essaghobadi@gmail.com
2. Corresponding Author, Faculty of Humanities, Department of Sociology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. E-mail: marasa886@gmail.com
3. Department of Sociology, Faculty of Humanities, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. E-mail: ghadimi.bahram@srbiu.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article Article history: Received: 11 February 2026 Received in revised form: 20 March 2026 Accepted: 15 May 2026 Published online: 01 July 2026 Keywords: Child Labor, Karaj City, Marginalization, Social Harms	This study aims to sociologically explain the role of marginalization in the formation and expansion of child labor in Karaj city. It investigates how structural, social, and institutional factors interact to facilitate children's entry into the labor market, highlighting the complex dynamics underlying this phenomenon. This study adopted a qualitative methodology based on Strauss and Corbin's grounded theory framework. Data were collected through semi-structured interviews with 11 managers, officials, planners, and experts from institutions active in social, urban, and support sectors in Karaj. Analysis continued until theoretical saturation was achieved, following open, axial, and selective coding to construct a paradigmatic model of child labor in the context of urban marginalization. Findings indicate that child labor in marginalized areas results from the interplay of causal, contextual, and intervening conditions. Causal conditions comprise structural inefficiencies in political, economic, social, cultural, and demographic systems, manifested as poverty, unemployment, social inequality, weak policymaking, and widespread migration. Contextual factors - including limited family awareness, social inequalities, and restricted access to urban facilities - intensify these conditions. Intervening factors - such as weak institutional interventions, informal employment, and family tensions - further reproduce the phenomenon. The study illustrates that marginalization not only facilitates children's initial entry into the labor market but also sustains it through institutional inefficiency and inadequate social support. Accordingly, strategies such as the equitable distribution of urban services, strengthening supportive policies, empowering families, and neighborhood-based interventions can effectively reduce child labor in marginalized areas of Karaj.

Cite this article: Ghobadi, E., Aghajani, H., Ghadimi, B. (2026). The Role of Marginalization in Creating Urban Social Harms: A Study of Child Labor in Multiple Areas of Karaj. *Community Development (Rural-Urban)*, 18 (1):179-199. <https://doi.org/10.22059/jrd.2026.410966.668975>

Author(s) retain the copyright. Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jrd.2026.410966.668975>

Extended Abstract

Introduction

The phenomenon of child labor is increasingly recognized as a critical social issue arising from rapid urbanization and industrialization. Migration from small towns to large cities often exacerbates social inequalities, giving rise to peri-urban peripheries characterized by inadequate infrastructure and pervasive poverty. In these marginalized neighborhoods, children are particularly vulnerable, often engaging in labor to support their families under harsh conditions that compromise their education, health, and psychological development. Such environments not only expose children to physical and emotional risks but also perpetuate cycles of social and economic disadvantage. Prior research studies in Iran and similar contexts have largely focused on quantitative descriptions or on the lived experiences of children, frequently neglecting the role of institutional and structural factors in reproducing child labor. This study aims to fill that gap by exploring the sociological mechanisms through which urban marginalization facilitates child labor in Karaj. The research emphasizes structural inefficiencies—political, economic, social, cultural, and demographic—as key determinants, and investigates how these intersect with contextual factors such as limited family awareness and access to urban services. By considering intervening variables such as institutional weaknesses, informal employment, and family tensions, this study provides a comprehensive framework for understanding the persistence of child labor in marginalized urban areas. The study addresses three principal research questions: 1. What are the social, economic, and institutional mechanisms that facilitate child labor in Karaj? 2. Under what conditions is this phenomenon reproduced? and 3. What strategies and interventions may effectively mitigate it?

Methodology

A qualitative approach was employed, utilizing Strauss and Corbin's grounded theory methodology to capture the complex interactions between marginalization and child labor. The research involved semi-structured interviews with 15 stakeholders, including managers, urban planners, policymakers, and experts from the welfare, law enforcement, and educational sectors in Karaj. Participants were selected through purposive and snowball sampling to ensure diversity in gender, professional background, and experiential knowledge. Interviews, lasting between 45 and 60 minutes, were designed to explore the structural, social, and institutional conditions influencing child labor. Data were analyzed in three stages: open coding, axial coding, and selective coding. In open coding, raw interview transcripts were examined line by line to extract initial concepts. Axial coding involved linking these concepts into categories representing causal, contextual, and intervening conditions. Finally, selective coding identified a central phenomenon and constructed a paradigmatic model illustrating the interplay of marginalization factors, child labor, and potential interventions. The process continued until theoretical saturation was achieved, ensuring that the model comprehensively reflected participants' perspectives. Trustworthiness was established through credibility, transferability, dependability, and confirmability criteria, including peer reviews of codes and categories, as well as iterative analysis and verification by domain experts.

Findings

Analysis revealed that child labor in marginalized urban areas is the result of an intricate interplay among causal, contextual, and intervening conditions. Causal conditions were primarily structural inefficiencies across five domains: 1) Political System Inefficiencies: Centralized governance structures, weak policymaking, poor planning, and mismanagement

by officials create environments where marginalization remains unaddressed; 2) Economic System Inefficiencies: Poverty, unemployment, low income, informal labor, high housing costs, and family financial pressures compel children to enter the workforce; 3) Cultural and Educational Inefficiencies: Limited parental awareness, low literacy, cultural gaps, and inadequate educational resources restrict children's opportunities and perpetuate labor engagement; 4) Social System Inefficiencies: Inequalities, family conflicts, addiction, weak social cohesion, and the absence of institutional support heighten vulnerabilities; 5) Demographic Pressures: Migration and population shifts - driven by economic and social push factors and urban pull factors - exacerbate marginalization and facilitate child labor.

The causal conditions were further exacerbated by contextual factors such as family unawareness, limited access to urban services, and social inequities. Intervening factors consisted of weak institutional interventions, informal employment practices, and familial tensions, all of which reinforced the continuation of child labor. The research identified 68 open codes, 26 axial codes, and five selective codes that collectively informed the construction of a paradigmatic model. The outcomes of child labor were multi-layered: Societal Level: Increased social inequities, poverty culture, growth in crime and child exploitation networks, weak community participation, and diminished social capital; Individual Level: Physical, psychological, and emotional harm; exposure to abuse; disrupted educational trajectories; and helplessness and marginalization feelings; Governance and Political Level: Weak trust in authorities, diminished political participation, and societal disengagement.

The study highlighted how marginalization not only initiates child labor but also perpetuates it

through systemic inefficiencies and the lack of effective social support. Strategic interventions recommended include equitable urban service distribution, family empowerment, neighborhood-based support programs, and enhanced institutional policies to reduce the incidence of child labor in Karaj's marginalized areas.

Conclusion

The study demonstrates that child labor in Karaj is fundamentally linked to urban marginalization, resulting from structural, social, economic, and demographic deficiencies. Political, economic, cultural, and social inefficiencies act in concert with family-level and contextual factors to push children into labor. Migration dynamics, particularly the juxtaposition of rural push factors and urban pull factors, further contribute to the concentration of vulnerable populations in urban fringes. Intervening factors such as informal work and insufficient institutional support reinforce the persistence of child labor. The research provides a grounded sociological model explaining the mechanisms by which marginalization both initiates and sustains child labor. Policy implications include the need for: Structural reforms: Decentralized governance, accountable institutions, and improved policymaking; Economic support: Poverty alleviation, employment opportunities for parents, and social protection measures; Cultural and educational improvements: Awareness programs for families, access to quality education, and culturally sensitive interventions; Social and community strategies: Strengthening family networks, addressing addictions, and fostering social cohesion; Regional planning: Balancing development to reduce forced migration and marginalization.

Overall, the study underscores that addressing child labor in urban marginalized contexts

requires integrated multi-level strategies combining policy, institutional support, community engagement, and family empowerment. Through its identification of causal, contextual, and intervening factors, this research offers practical guidance for reducing child labor and enhancing social equity in Karaj and similar urban contexts.

Acknowledgements: This article is based on the first author's doctoral thesis entitled "Proposing a Sociological Model of the Role of Urban Margins

(Marginalization) in Social Harms with Emphasis on the Situation of Child Labor in Acute and Critical Areas of Karaj City" at Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran. We would like to thank the esteemed Director of the Sociology Department and the esteemed Dean of the Faculty of Humanities.

Conflict of Interest: According to the declaration of the authors, there is no conflict of interest in this article.

نقش حاشیه‌نشینی در ایجاد آسیب‌های اجتماعی شهری:

بررسی کودکان کار در مناطق چندگانه کرج

عیسی قبادی^۱ | حسین آقاجانی^۲ | بهرام قدیمی^۳

۱. دانشجوی دکتری، دانشکده علوم انسانی، گروه جامعه‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: essaghobadi@gmail.com

۲. نویسنده مسئول، دانشکده علوم انسانی، گروه جامعه‌شناسی، واحد تهران مرکز دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: marsa886@gmail.com

۳. گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: ghadimi.bahram@srbiau.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	پژوهش حاضر با هدف تبیین جامعه‌شناختی نقش حاشیه‌نشینی در شکل‌گیری و گسترش پدیده کودکان کار در شهر کرج انجام گرفت. این مطالعه نشان می‌دهد چگونه عوامل ساختاری، اجتماعی و نهادی با یکدیگر تعامل می‌کنند و زمینه ورود کودکان به بازار کار را فراهم می‌آورند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۲۲	این پژوهش با رویکرد کیفی و با بهره‌گیری از نظریه داده‌بنیاد به شیوه اشتراوس و کوربین انجام شد. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۱ نفر از مدیران، مسئولان، برنامه‌ریزان و کارشناسان نهادهای مرتبط با حوزه‌های اجتماعی، شهری و حمایتی در شهر کرج جمع‌آوری شد. تحلیل داده‌ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت و در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی، مدل پارادایمی پدیده شکل گرفت.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۲/۲۹	یافته‌ها نشان می‌دهد پدیده کودکان کار در بستر حاشیه‌نشینی شهری حاصل برهم‌کنش مجموعه‌ای از شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر است. شرایط علی شامل ناکارآمدی‌های ساختاری در نظام‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و جمعیتی است که به شکل فقر، بیکاری، نابرابری اجتماعی، ضعف سیاست‌گذاری و مهاجرت گسترده بروز می‌کند. این شرایط در بستر زمینه‌ای نابرابری‌های اجتماعی، ضعف آگاهی خانواده‌ها و محدودیت دسترسی به امکانات شهری تشدید، و از طریق عوامل مداخله‌گر مانند ضعف مداخلات نهادی، اشتغال غیررسمی و تنش‌های خانوادگی بازتولید می‌شود.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۲/۲	نتایج نشان می‌دهد حاشیه‌نشینی نه تنها ورود کودکان به بازار کار را تسهیل می‌کند، بلکه ناکارآمدی نهادی و ضعف حمایت‌های اجتماعی به بازتولید پایدار این پدیده منجر می‌شود؛ بنابراین، اتخاذ راهبردهایی مانند توزیع عادلانه خدمات شهری، تقویت سیاست‌های حمایتی، توانمندسازی خانواده‌ها و مداخلات محله‌محور می‌تواند در کاهش پدیده کودکان کار در مناطق حاشیه‌نشین شهر کرج مؤثر باشد.
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۴/۱۰	

کلیدواژه‌ها:

آسیب‌های اجتماعی، حاشیه‌نشینی، شهرستان کرج، کودکان کار

استناد: قبادی، عیسی، آقاجانی، حسین، و قدیمی، بهرام (۱۴۰۵). نقش حاشیه‌نشینی در ایجاد آسیب‌های اجتماعی شهری: بررسی کودکان کار در مناطق چندگانه کرج. توسعه محلی (روستایی - شهری)، ۱۸(۱)، ۱۷۹-۱۹۹. <https://doi.org/10.22059/jrd.2026.410966.668975>

نویسندگان حق نشر و حقوق کامل انتشار را حفظ می‌کنند.

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jrd.2026.410966.668975>

۱. مقدمه و بیان مسئله

پدیده کودکان کار از پیامدهای مهم تحولات صنعتی شدن و شهرنشینی شتابان هستند. مهاجرت از شهرهای کوچک به کلان شهرها، که نشان دهنده عدم تعادل و توسعه نابرابر در نظام سکونتگاهی است، یکی از مسائل اجتماعی فراروی کشور است. بسیاری از مهاجران در شرایطی در محله‌های پیرامون و حاشیه شهرها سکنی می‌گزینند که فاقد امکانات اولیه برای زندگی هستند. هم‌زمان با افزایش زاغه‌نشینی و مکان‌های کپرنشینی (آلونک‌نشینی) شاهد گسترش نابرابری و بی‌عدالتی‌های اجتماعی و فقر می‌شویم که در پی آن، کودکان کار وارد محله‌های سطح شهر می‌شوند و ناهنجاری‌های اجتماعی و روانی به وجود می‌آورند (احمدی و ایمان، ۱۳۹۴: ۱۱۱). غفاری و توکلی‌راد در پژوهش خود نشان دادند زیست در محله‌های حاشیه‌نشین با شکل‌گیری «احساس شهروندی محدود» همراه است؛ احساسی که از طریق تجربه‌هایی مانند ناامنی، تبعیض و طرد اجتماعی، فقر شهری و نارضایتی اجتماعی را بازتولید می‌کند و زمینه‌های بازتولید آسیب‌های اجتماعی را در میان ساکنان این مناطق فراهم می‌سازد (توکلی‌راد و غفاری، ۱۴۰۳: ۴۲۴-۴۲۵). کودک کار به کسانی گفته می‌شود که به دلیل فقر مالی، مسائل و مشکلات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی یا توسط مافیا و باند به مدت طولانی و مستمر به کار گرفته می‌شوند. آن‌ها اغلب در معرض آسیب‌های جنسی، جسمی، روحی، روانی و اجتماعی قرار دارند. از تحصیل محروم هستند و به نیازهای کودکی آنان توجهی نمی‌شود. همچنین مخاطرات بسیاری آن‌ها را تهدید می‌کند. دنیایی که می‌توانست به کمک‌های ساده کودکان کار در محیط امن خانه و خانواده محدود شود، از کودک کار، کارهای سختی درخواست می‌کند که هرگز در توان آن‌ها نیست؛ کارهایی دشوار با پرداخت‌هایی ناچیز که کودکی‌شان را از آن‌ها می‌گیرد و به رشد جسمی و ذهنی آن‌ها آسیب می‌رساند (عباسپور و ناصر بخت، ۱۴۰۰: ۳۲). جامعه‌شناسان و روان‌شناسان یکی از عوامل اصلی پیدایش پدیده کودکان کار را حاشیه‌نشینی عنوان می‌کنند (اندکی‌فشتی، ۱۳۹۵: ۲۴). بسترهای اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی حاکم در مناطق حاشیه‌نشین مانند سنت‌های محلی مردمی که از اطراف مهاجرت کرده‌اند، ساختار خانواده و وضعیت اقتصادی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر بازتولید نابرابری و محدود شدن فرصت‌های آموزشی هستند (صیادیان برخوردار و عنبری، ۱۴۰۱: ۱).

شهر کرج به دلیل موقعیت جغرافیایی و نزدیکی به شهر تهران و همچنین خاصیت مهاجرپذیری که طی سال‌های گذشته به دلیل ارزان‌تر بودن نسبت به شهر تهران داشته است، بیشتر از سایر شهرها در معرض حاشیه‌نشینی و پیامدهای آن قرار دارد (ایمانی، ۱۳۹۱: ۲۲). بر اثر شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین و سکونتگاه‌های غیررسمی در اطراف شهر کرج، آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی از جمله پدیده کودکان کار افزایش یافته است. رشد جمعیت استان البرز به ویژه شهر کرج و مشکلات ویژه از قبیل وجود چندین ندامتگاه و زندان و مهاجرت خانواده این زندانیان به حواشی شهرهای البرز، تداخل‌های فرهنگی، بی‌سرپرستی و بدسرپرستی، مشکلات اقتصادی و سایر عوامل مرتبط، سبب افزایش بیش از پیش پدیده کودکان کار شده است.

در پژوهش حاضر چهار منطقه کمالشهر، اسلام‌آباد، حصار و سهرابیه واقع در شهر کرج بررسی شده‌اند. طبق آمار استانداری البرز، جمعیت حاشیه‌نشین در کمالشهر ۷۵،۰۰۰ نفر و تعداد کودکان کار ۶۷۰ نفر است. جمعیت حاشیه‌نشین در سهرابیه ۵۵۱۸ نفر و تعداد کودکان کار ۲۷۰ نفر است. همچنین جمعیت حاشیه‌نشین در قزل حصار ۲۳۸،۰۰۰ نفر و تعداد کودکان کار ۴۸۰ نفر است. در نهایت جمعیت حاشیه‌نشین در اسلام‌آباد ۲۵،۰۰۰ نفر و تعداد کودکان کار ۷۰۰ نفر است (اداره مطالعات اجتماعی شهرداری کرج، پژوهش حاشیه‌نشینی در شهر کرج، ۱۴۰۲: ۶۳). با وجود پژوهش‌های متعدد درباره حاشیه‌نشینی و کودکان کار در ایران، بخش عمده این مطالعات با رویکرد کمی و توصیفی انجام شده‌اند یا تمرکز آن‌ها بر تجربه زیسته کودکان کار است؛ درحالی‌که نقش ساختارهای نهادی، سیاست‌گذاری‌های کلان و کنشگران رسمی در بازتولید یا کنترل این پدیده کمتر مورد توجه قرار گرفته است. پژوهش حاضر

با اتخاذ رویکرد کیفی و بهره گیری از نظریه داده بنیاد، همچنین با تمرکز بر دیدگاه ها و تجارب کنشگران نهادی و خبرگان حوزه های مرتبط، مدلی جامعه شناختی از نقش حاشیه نشینی در شکل گیری و گسترش پدیده کودکان کار در شهر کرج ارائه می دهد. نوآوری این پژوهش در تمرکز بر سطح کلان و نهادی تحلیل، و تبیین فرایند بازتولید کودکان کار در بستر ناکارآمدی های ساختاری و سیاستی است. در این مطالعه سؤالات زیر دنبال می شود: مهم ترین مؤلفه ها و سازوکارهای اجتماعی، اقتصادی و نهادی مرتبط با پدیده حاشیه نشینی که بر گسترش کودکان کار شهر کرج نقش دارند کدام اند؟ این پدیده تحت چه شرایط علی، زمینه ای و مداخله گری بازتولید می شود؟ چه واکنش ها و راهبردهایی درخصوص پدیده حاشیه نشینی بر پدیده کودکان کار شهر کرج می توان اتخاذ کرد؟ و واکنش ها و راهبردها درخصوص پدیده حاشیه نشینی بر پدیده کودکان کار شهر کرج، چه نتایجی می تواند داشته باشد؟

۲. پیشینه پژوهش

در ایران، درباره موضوع حاشیه نشینی و عوامل و پیامدهای آن، مطالعات نسبتاً گسترده ای وجود دارد که در ادامه به برخی از آن ها اشاره می شود.

صادقی و حسینی میلانی (۱۴۰۴) با مطالعه «توسعه نابرابر و مهاجرت بین شهری در ایران» روی ۷۸،۹۰۰ نفر افراد ۱۸ سال به بالای ساکن در ۴۲۶ شهر (مراکز شهرستان های کشور) به این نتیجه رسیدند که حدود ۳۵ درصد پاسخگویان تمایل به مهاجرت بین شهری دارند و مهاجران بالقوه شهری محسوب می شوند. همچنین نتایج مشخص کرد افرادی که تمایل به مهاجرت بین شهری دارند، اغلب زن، مجرد، جوان، با تحصیلات دانشگاهی، شاغل و از اقلیت های قومی هستند. در آزمون رگرسیون لجستیک نیز مشخص شد عوامل جمعیتی (شامل جنس، سن، وضعیت تأهل، تحصیلات، وضعیت فعالیت، و قومیت) و عوامل اجتماعی (شامل وضعیت اقتصادی-اجتماعی خانوار، احساس محرومیت نسبی، رضایت اجتماعی و احساس امنیت) به طور معناداری بر تمایل به مهاجرت بین شهری تأثیر می گذارند. از این رو، شناخت دلایل و انگیزه های مهاجرت های بین شهری در مدیریت و سیاست گذاری مهاجرت داخلی و توسعه پایدار شهری کلیدی و کمک کننده است.

ایزدی جیران (۱۴۰۱) در پژوهش «اقتصاد آشغال و جهان عاطفی رنج: مردم نگاری تهی دستان حاشیه نشین تبریز» نشان داد اقتصاد پروتق آشغال و ضایعات در چند سال اخیر در محله، پیوندهای جمعی جدیدی را خلق کرده که در آن، تجربه هر روزه افراد، خانواده ها و اجتماع محلی تحت تأثیر قرار گرفته است. این اقتصاد، جامعه مردان قپانلار را به سه گروه تقسیم کرده است: صاحبان کارگاه های بزرگ انبارکننده، وانت دارها و نیشان دارهای حمل کننده، و چرخ های گردآورنده آشغال ها و ضایعات. براساس کار میدانی طولانی مدت در دو دوره پژوهشی در این محله، به ترتیب سه و شش ماه، گردآوری داده ها را از طریق مشاهده مشارکت آمیز و سایر فنون از جمله گفت و گوی غیررسمی انجام گرفت. مطابق یافته ها، جهان عاطفی این مردمان فرودست حاشیه نشین، هم زمان رنج کشیدنشان از چهار طریق است: ۱. آن ها در گوش انداز آزاردهنده اقتصاد آشغال متعلق به خویشان و همسایگان شان می بینند و باید امر غیرقابل تحمل را تحمل کنند. به طور خاص، زنان می جوشند ولی خودخوری می کنند؛ ۲. مردان جوانی که شاهد پیشرفت صاحبان مغازه های ضایعاتی اند، دیوانه می شوند. آن ها در بن بست فرهنگی گیر کرده اند بین انتخاب شرف یا پیشرفت؛ ۳. چرخ های وقتی در محیطی بر سر سطل ها می روند که اکثر افراد قوم و خویش هم اند، شرمگین می شوند؛ و ۴. با شیوع اقتصاد آشغال، عواطف والدین

آذربایجان، مشهور به غیرت‌ورزی، به بی‌اعتنایی تحمیل‌شده دگرگون می‌شود. این عواطف هرروزه آزاردهنده، عنصری اصلی در جامعه و فرهنگ قپانلار است.

در «تبیین اثرات حاشیه‌نشینی بر میزان وقوع جرائم شهری در شهر یاسوج»، حجازی‌نیا و همکاران (۱۴۰۱) رابطه مکان سکونت و افزایش جرم را مطالعه کردند. براساس نتایج، بین مکان سکونت شهروندان نواحی حاشیه‌ای شهر یاسوج و افزایش بزهکاری و جرم در این سکونتگاه‌ها ارتباط مستقیم و معنادار وجود دارد و اختلافات خانوادگی و ناموسی، فرهنگ فقر، مهاجرت، آسیب‌های روانی و اجتماعی و زیرساخت‌های نامناسب شهری در میزان جرائم شهری تأثیرگذار هستند.

افراسیابی و همکاران (۱۴۰۰) در بررسی «دلایل شکل‌گیری کار کودک از نظر فعالان عرصه کار کودک در شهر یزد» با ده نفر از فعالان عرصه کار کودکان در شهر یزد به شیوه نمونه‌گیری هدفمند و با معیار اشباع، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته انجام دادند. یافته پژوهش بر ساخت پنج گزاره اصلی با عناوین تزلزل چندگانه، تعامل دوسویه، وابستگی و فراگیری پرچالش و فقر بود.

عباس‌پور و همکاران (۱۴۰۰) مهم‌ترین عوامل و دلایل قانونی سوءاستفاده از کودکان و چالش‌های قانون‌گذاری در ایران را در پژوهش «سوءاستفاده از کودکان کار و چالش‌های آن» بررسی کردند. مطابق نتایج، سوءاستفاده از کودکان کار مسئله‌ای اجتماعی و جدی برای جامعه به حساب می‌آید که در راستای مقابله با آن وضع مقررات و قوانینی با ضمانت اجرایی بسیار زیاد و مبتنی بر هنجارهای بین‌المللی بسیار مهم تلقی می‌شود.

مطالعه ناز^۱ و همکاران (۲۰۲۰) در پاکستان به روش کیفی و کمی تلفیقی مشخص کرد کار کودکان حاصل دلایل گوناگونی از جمله تنش‌های خانوادگی و طلاق پدر و مادر، ساختار خانواده، اقتصاد مبتنی بر کشاورزی و جمعیت زیاد خانواده بوده است.

سورش^۲ (۲۰۲۰) با هدف شناخت عوامل تأثیرگذار و محرک بر کودکان کار و پیامدهای آن در هند دریافت که سنت خانواده و تبعیض بین دختر و پسر در خانواده، اعتیاد، بیماری یا ناتوانی، فقر، نبود منابع آموزشی، توسعه‌نیافتگی اجتماعی و اقتصادی، به‌عنوان علل بروز کودکان کار مطرح‌اند و آسیب‌های عمومی کودکان و سوءاستفاده‌هایی مانند آسیب‌های جنسی، جسمی، سوءاستفاده جنسی به‌ویژه در بین دختران، سقط‌جنین، فحشا و بارداری زودرس، تنبیه بدنی، تغذیه نامناسب و محرومیت از عشق خانواده، تحقیر و سرزنش و ناامیدی و نداشتن سرپناه به‌عنوان پیامدهای کار کودکان مطرح هستند.

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد اغلب پژوهش‌ها به تجربه زیسته کودکان کار و عوامل فردی و خانوادگی مؤثر بر آن پرداخته‌اند یا حاشیه‌نشینی را مستقل از پیامدهای اجتماعی آن بررسی کرده‌اند و کمتر به تحلیل فرایندی و ساختاری پیوند این دو پدیده توجه داشته‌اند. همچنین نقش ناکارآمدی‌های نهادی، سیاست‌گذاری شهری و ضعف مداخلات رسمی در بازتولید کودکان کار در بستر سکونتگاه‌های حاشیه‌ای به‌صورت منسجم و در قالب یک مدل تحلیلی جامع بررسی نشده است. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از رویکرد کیفی و نظریه داده‌بنیاد و نیز با تمرکز بر شهر کرج و از منظر کنشگران نهادی و کارشناسان حوزه اجتماعی و شهری، به تبیین جامعه‌شناختی نقش حاشیه‌نشینی در شکل‌گیری و گسترش پدیده کودکان کار می‌پردازد و مدلی پارادایمی از شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر و پیامدهای این پدیده ارائه می‌دهد؛ امری که می‌تواند خلأهای موجود در ادبیات پژوهشی را تا حد زیادی پوشش دهد.

^۱ Naz

^۲ Suresh

۳. چارچوب مفهومی و نظری

حاشیه‌نشینی یا پدیده سکونتگاه‌های غیررسمی (آلونک‌نشینی، کپرنشینی و زاغه‌نشینی)، حاصل گسترش شهرنشینی و مهاجرت از روستاها به شهرها، درآمد اندک کشاورزی و جذابیت‌های زندگی شهری مانند تحصیل، درمان و بهداشت، فرصت‌های شغلی بیشتر، سهولت دسترسی به خدمات رفاهی و خدمات اجتماعی شکل گرفته است (محمدی، ۱۴۰۱: ۹۱). به‌طور کلی حاشیه‌نشینی با تصرف و ساخت غیررسمی زمین و مسکن، عدم رعایت ضوابط و ضعف مقررات رسمی و متعارف شهری و ساختمانی، کمبود شدید خدمات زیرساختی و استفاده غیررسمی از تجهیزات و تأسیسات شهری، رشد سریع جمعیتی و کالبدی، اشتغال کاذب و غیررسمی، ناپایداری تأسیساتی و سازه‌ای، پایین‌بودن سرانه‌های رفاهی، خدماتی، ناپایداری درآمد و درنهایت بستر کالبدی مناسب برای افزایش آسیب‌های اجتماعی و شکل‌گیری خرده‌فرهنگ‌های کج‌رو و ایجاد مأمّن و پناهگاه مناسب برای مجرمان و بزه‌کاران اجتماعی مشخص و شناخته می‌شود (رهنما و توانگر، ۱۳۹۷: ۳۱).

مفهوم مهم دیگر این پژوهش، کودکان کار است. کودکان کار به گروهی از کودکان اطلاق می‌شود که به کار در بیرون از خانه مشغول هستند. این نوع فعالیت طیف وسیعی از کارها و فعالیت‌ها از قبیل انواع کار کاذب و واقعی، گدایی، واکس‌زدن، فروش کالاهای کم‌ارزش، کارگری غیرحرفه‌ای و... را شامل می‌شود. کودکان کار به چند دسته تقسیم می‌شوند: ۱. دسته‌ای از آن‌ها در خیابان‌ها کار می‌کنند و شب‌ها به خانه بازمی‌گردند، معمولاً به مدرسه می‌روند و لزوماً در دام انحرافات و بزهکاری نمی‌افتند؛ ۲. گروهی دیگر از رفتن به مدرسه و تجربه دوران کودکی بی‌بهره هستند، ارتباطشان با خانواده در شرف قطع شدن است و سلامت جسمی و روحی آن‌ها تهدید می‌شود. زمینه انحرافات و بزهکاری برای این دسته مهیاتر است؛ ۳. گروهی دیگر به مدرسه نمی‌روند و همراه خانواده در خیابان‌ها زندگی می‌کنند؛ ۴. گروه دیگر هم خانواده‌ای ندارند. در خیابان بزرگ می‌شوند و به‌ناچار تن به کار می‌دهند (حسینی، ۱۳۹۴: ۱۵۳).

در پژوهش حاضر با توجه به پدیده حاشیه‌نشینی و پدیده کودکان کار ساختار کارکردی اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و جمعیتی بررسی شدند. هریک از این کارکردها دچار اختلال و ناکارآمدی در جامعه و موجب گسترش این دو پدیده شده‌اند. اختلال و ناکارآمدی در هریک از آن‌ها بر ساختار و کارکرد دیگری تأثیر گذاشته است.

بر مبنای دیدگاه مندلوئیچ، عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در ایجاد زمینه‌های کار کودکان نقش مؤثری دارند. در مجامع توسعه‌نیافته، دلیل گسترش پدیده کودکان کار، فقر و ضعف در اوضاع اقتصادی است. همچنین سنت‌های تثبیت‌شده در جوامع توسعه‌نیافته یکی دیگر از این عوامل محسوب می‌شود. نبود آموزش رسمی و زیرساخت اقتصاد قوی سبب شده والدین برای جلوگیری از ابطال و وقت‌گذرانی کودکانشان درصدد یافتن شغلی مناسب برای آنان باشند (مقدم و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۴۱). از دیدگاه ردجر و استندینگ، با عرضه شبکه تحلیلی در کشورهای کم‌درآمد، عوامل تعیین‌کننده کار کودک به دو دسته تقسیم می‌شوند: اول زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی و دوم عامل رفتاری خرد. در بحث از دسته اول، ساختار فرایند تولید و بازار کار لحاظ می‌شود. باور بر این است که در جوامع اولیه، کلیه اعضای خانواده در جهت بقا و همبستگی اجتماعی انجام وظیفه می‌کنند و کودکان نیز به فراخور توانایی‌شان کار می‌کنند. به تعبیری دیگر، کار بخشی از فرایند جامعه‌پذیری در این‌گونه جوامع به حساب می‌آید. بر مبنای این دیدگاه، گرچه

فرایندهای صنعتی شدن و شهرنشینی در مراحل اولیه سبب گسترش در گونه‌هایی از کار کودکان شده، در درازمدت از میزان کار آنها کم شده است. در بحث از دسته دوم، سخن از نقش خانواده یا خانوار در نحوه و الگوی کار کودکان است؛ چرا که بعد و ساختار خانوار نقش تعیین‌کننده‌ای در اشتغال کودکان دارد. به‌طور عمده سه عامل در افزایش کار کودکان در کشورهای کم‌درآمد دخیل است: الف) شرایطی که در آن نرخ باروری کاهش یافته و بیشتر فرزندان این خانواده‌ها در سنین نوجوانی و آغاز جوانی هستند؛ ب) پایگاه‌های صنعتی شغلی خانوارها با احتمال کار کودکان در خانوارهایی که کارگر بزرگسال اصلی در بخش خدماتی و کشاورزی و به‌خصوص خوداشتغالی کار می‌کند؛ پ) تحصیلات والدین و درآمد خانواده از تعیین‌کننده‌های مهم فعالیت کودکان است (وامقی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۹).

گروتاثر و کانبور عوامل کار کودکان را از دیدگاه اقتصادی بررسی و آن را به دو دسته عوامل عرضه و تقاضای کار کودک تقسیم‌بندی کرده‌اند: ۱. اندازه خانوار و تخصیص زمان: چگونگی تخصیص وقت کودک به کار از سوی خانوار، به اندازه و ساختار خانوار، امکانات تولیدی کودک و والدین او بستگی دارد. این امر عمدتاً به وضعیت خانه و بازار کار و درجه جایگزینی کار بین کودک و والدین او، عمدتاً مادر، وابسته است؛ بنابراین بعد خانوار نقش عمده‌ای در اشتغال کودکان دارد؛ ۲. واکنش‌های خانوار به احتمال ازدست‌دادن شغل: علت اصلی به‌کارگیری کودکان از طرف خانواده‌ها افزایش درآمد خانوار و نیز مدیریت بهتر شرایط و احساس خطر، به‌لحاظ ازدست‌دادن درآمد است. از عوامل تقاضای کار کودکان می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف) ساختار بازار کار: بازار کار به‌نوبه خود نقش اشتغال در درآمد خانوار را معین می‌سازد؛

ب) فناوری: فناوری تعیین می‌کند که کودک تا چه حد می‌تواند جانشین افراد بالغ شود (احمدی، ۱۳۹۸: ۱۰).

۴. روش‌شناسی پژوهش

رویکرد اصلی تحقیق حاضر کیفی و روش پژوهش داده‌بنیاد است. هدف شناخت منظم دیدگاه‌ها و معانی افراد در یک موقعیت خاص است و با توجه به درگیری کامل با موضع مطالعه و امکان تحلیل‌های مجدد و رفت‌وبرگشت میان نظریه (تحلیل داده‌ها) و میدان (گردآوری داده‌ها) شناخت نظری دقیقی از پدیده فراهم می‌شود. استفاده از رهیافت کیفی «نظریه بنیانی» این امکان را فراهم کرد تا با بررسی داده‌های گردآوری‌شده آنها را به مفاهیم، مقوله‌ها و درنهایت مدل نظری تبدیل کنند. امکانی که اجازه می‌دهد تا نقش حاشیه‌نشینی بر ایجاد و گسترش پدیده کودکان کار نه با چارچوب‌های نظری ازپیش تعیین‌شده، بلکه با نظریه‌ای حاصل آمده از تجربه و نظریات مدیران، سیاستمداران، مسئولان، خبرگان و... بررسی شود. کار با ایده‌های اولیه درباره یک سؤال پژوهش آغاز شد و با نوشتن گزارش درباره نتایج خاتمه یافت. در اصل با بهره‌جویی از «رهیافت نشانه‌محور» اصول معرفت‌شناختی درون‌فهمی با حساسیت بیشتری دریافت می‌شود. در فرایند ساخت نظریه زمینه‌ای، داده‌های گردآوری‌شده به مفاهیم کدگذاری‌شده تبدیل و در سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی یا انتخابی به هم متصل می‌شوند. نظریه زمینه‌ای رویه‌ای برای مفهوم‌بندی داده‌ها (کدگذاری باز)، مقوله‌بندی و ارتباط‌دادن بین مقوله‌ها (کدگذاری محوری)، ساخت داستان که مقوله‌ها را به یکدیگر مرتبط می‌سازد (کدگذاری انتخابی) و پایان‌بخشیدن به آن با مجموعه‌ای گفتمانی از قضایای نظری (مدل پارادایمی) است. در این شیوه، ابتدا با بررسی داده‌ها و طبقه‌بندی آنها در قالب داده‌های متنی و مشاهده‌ای و نیز با ارجاع به سؤال یا سؤالات تحقیق، تحلیل آغاز شد. سپس مراحل کدگذاری به تفکیک سؤالات تحقیق انجام گرفت. در مرحله اول با کدگذاری باز، متون (دست‌نوشته‌ها، یادداشت‌ها و اسناد) برای دریافت مفاهیم مکنون در اطلاعات بررسی شدند. با استفاده از رهیافت مقایسه‌ای ثابت، مفاهیم اشباع شدند

و تا زمانی که اطلاعات جدیدی پیدا و مدل نظری پژوهش تکمیل شود، این کار ادامه یافت. در این مرحله تقلیل داده ها صورت پذیرفت. کدگذاری باز سطر به سطر انجام گرفت و به هریک از سطرها یا جملات، مفهوم یا کدی الصاق شد. سعی بر این بود که این کد یا مفهوم، حداکثر فضای مفهومی و معنایی آن ها را پر کند. در این مرحله تمام اطلاعات کدبندی شدند. در فرایند کدگذاری باز، دقت شد که مفاهیم براساس حساسیت نظری دنبال شوند که در فرایند تحلیل، ارزش بازنمایی و تحلیل بیشتری داشته باشند؛ بنابراین از آنجا که هدف تحقیق، طراحی الگوی جامعه شناختی نقش حاشیه نشینی بر پدیده کودکان کار است و این شناخت در چارچوب یک نظریه بر خاسته از واقعیت های موجود در جامعه است، موضوع مطالعه ما به طور مناسب با جستار نظریه زمینه ای مطابقت داشته است.

جمعیت تحقیق شامل ۱۵ نفر از مسئولان، مدیران، کارشناسان، سیاست گذاران و برنامه ریزان شهری در استانداری، فرمانداری، سازمان بهزیستی، شهرداری کرج، نیروی انتظامی شهر کرج، آموزش و پرورش استان البرز هستند که دانش یا نظریه ای در زمینه حاشیه نشینی و پدیده کودکان کار دارند. با مصاحبه عمیق با این مطلعان، در ساختار درونی ارزش ها و نگرش ها و تجارب زیستی شان در موضوع تحقیق، تعمق صورت گرفت. نمونه گیری به شکل کاملاً غیر احتمالی و با بهره گیری از تکنیک هدفمند نظری و گلوله برفی انجام شد. در نمونه گیری هدفمند، افرادی انتخاب شدند که اطلاعات مهمی را برای پژوهش تأمین کنند. همچنین در مصاحبه های میدانی، طیف گوناگونی از اعضای شرکت کننده با مسئولان، مدیران، کارشناسان، سیاست گذاران و برنامه ریزان شهری در استانداری، فرمانداری، سازمان بهزیستی، شهرداری کرج، نیروی انتظامی شهر کرج، آموزش و پرورش استان البرز و شهر کرج انتخاب شدند تا نتایج پژوهش به دور از هرگونه تعصباتی حاصل شود. برای مصاحبه هردو جنس زن و مرد با رده های سنی متفاوت در میان برنامه ریزان، سیاست گذاران، مسئولین، نخبگان و... انتخاب شدند. برای برآورد حجم نمونه، فرایند نمونه گیری تا نقطه ای ادامه یافت که اشباع نظری حاصل شود؛ یعنی با انتخاب مصاحبه شوندگان و سپس مکتوب کردن و تحلیل بلافاصله آن ها، این فرایند آن قدر تکرار می شود که یافته جدیدی به طبقات پیشین اضافه نشود؛ بنابراین در پژوهش حاضر، مصاحبه ها تا زمانی که به اشباع نظری برسد ادامه پیدا کرد.

به منظور احراز کیفیت پژوهش گراند تئوری، از چهار معیار باورپذیری، اطمینان پذیری، انتقال پذیری و تأییدپذیری بهره گرفته شد. در بخش نظریه زمینه ای در مصاحبه، نخست نمونه های مناسبی انتخاب شدند تا معیار مقبولیت براساس توافق متخصصان تأمین شود؛ دوم مراحل پژوهش روشن و مشخص بود و از سوی دیگر با تأیید آن از سوی اهل فن، به گونه ای به اعتبار توافقی نزدیک شد. این توافق زمینه کسب ملاک مشروعیت تحقیق براساس استحکام و جامعیت را نیز تا اندازه ای پوشش می دهد و درنهایت، شفافیت و قابل فهم بودن مطالب پژوهش، به عنوان شاخصی دیگر کیفیت پژوهش را افزایش می دهد. برای مصاحبه، هریک از سؤالات پژوهش بسط یافتند و به چند سؤال که برای مصاحبه شونده قابل فهم و درعین حال در راستای جمع آوری بهترین داده ها باشد، تبدیل شدند. مصاحبه ها به صورت حضوری در محل خدمت مشارکت کنندگان انجام گرفت و هر مصاحبه ۴۵ دقیقه تا یک ساعت به طول انجامید. در مراحل کار نقش حاشیه نشینی بر ایجاد و گسترش پدیده کودکان کار بررسی و تحلیل می شود؛ شناسایی نحوه ارتباط مؤلفه های نقش حاشیه نشینی بر ایجاد و گسترش کودکان کار به منظور تدوین الگو یا الگوهای مناسب و اولویت بندی و انتخاب مناسب ترین الگوی شناسایی شده برای نقش حاشیه نشینی بر ایجاد و گسترش پدیده کودکان کار با توجه به وضعیت جامعه ایرانی.

۵. یافته‌های پژوهش

در کل ۶۸ گزاره مفهومی کد باز و ۲۶ کد محوری و ۵ کد انتخابی شناسایی شدند. تجزیه و تحلیل داده‌ها به سه روش کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام شد. در طول مطالعه به‌طور مداوم رفت‌وبرگشت بین این سه مرحله بود و توالی در آن‌ها مهم نبود. بعد از هر مصاحبه کدگذاری باز انجام گرفت تا مصاحبه‌های بعدی با دید تکوین‌یافته‌تری از مفاهیم و مقوله‌ها باشد. در ادامه کدگذاری محوری و سرانجام فرایند کدگذاری انتخابی و ارائه مقوله هسته یا مرکزی پژوهش طرح می‌شد. انجام سه مرحله کدگذاری بسیار زمان‌بر است و نیاز به دقت فراوان دارد؛ بنابراین داده‌ها پس از هر مصاحبه بلافاصله مکتوب و دسته‌بندی شدند. پژوهشگر به دنبال ایده اصلی جمله یا پاراگراف مصاحبه است و نیاز به خوانش دقیق متن دارد. در این پژوهش مفاهیم، خرده مقوله‌ها و مقوله‌های انتخاب‌شده بارها توسط همکاران، صاحب‌نظران حوزه منابع انسانی و علوم اجتماعی و نیز با مراجعه به کتب تخصصی واژگان جامعه‌شناسی مورد بازبینی و مشورت قرار گرفت تا اطمینان نسبی از درستی انتخاب مقوله‌ها حاصل شود. بعد از ورود داده‌های خام به یک جدول، طبقه‌بندی آن‌ها صورت گرفت تا کلیه داده‌های شبیه به هم که به مفهوم یا مفاهیم مشابه اشاره می‌کنند در کنار یکدیگر قرار گیرند. سپس مفاهیم مربوط به آن داده استخراج شد. در پژوهش حاضر یک مدل پارادایمی «نقش حاشیه‌نشینی در کودکان کار» پدیدار شد. پس از تجزیه و تحلیل داده‌های اولیه که از مصاحبه‌ها استخراج شد، عوامل و شرایط علی که به ظهور پدیده «نقش حاشیه‌نشینی در کودکان کار» انجامیدند، یافت شدند که عبارت‌اند از:

۱. مقوله «نظام ناکارآمد سیاسی» یکی از مقوله‌های اصلی استخراج‌شده از داده‌ها است که به ضعف ساختار حکمرانی، تمرکزگرایی، سیاست‌گذاری‌های نادرست و مدیریت ناکارآمد مسئولان اشاره دارد. مشارکت‌کنندگان در مصاحبه‌ها، گسترش حاشیه‌نشینی و کودکان کار را نه صرفاً نتیجه عوامل فردی و خانوادگی، بلکه پیامد ضعف‌های ساختاری در نظام تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری می‌دانند. برای نمونه، مشارکت‌کننده ۵ بیان می‌کند: «سیاست‌های اشتباه، برنامه‌ریزی نامنسجم مسئولان در سیاست‌گذاری‌ها و توزیع ناعادلانه سرمایه و فرصت‌های اقتصادی سبب رشد حاشیه‌نشینی در شهر کرج شده است.» همچنین مشارکت‌کننده ۲ با اشاره به سیاسی‌شدن مسئله حاشیه‌نشینی می‌گوید: «سیستم اهمیت چندانی به نگاه کارشناسان نمی‌دهد و پدیده حاشیه‌نشینی به‌جای آنکه معضل اجتماعی باشد، تبدیل به موضوعی سیاسی شده است.» این گزاره‌ها نشان می‌دهد از نگاه مشارکت‌کنندگان، بی‌توجهی به سیاست‌گذاری کارشناسی، ضعف برنامه‌ریزی و عملکرد ناکارآمد مسئولان، زمینه رشد حاشیه‌نشینی و در نتیجه گسترش کودکان کار را فراهم کرده است؛ بنابراین، نظام ناکارآمد سیاسی به‌عنوان یکی از شرایط اثرگذار بر شکل‌گیری و استمرار پدیده کودکان کار، در سه سطح ساختار حکمرانی، تمرکزگرایی و سیاست‌گذاری‌های نادرست قابل تبیین است.

۲. نظام ناکارآمد اقتصادی از دیگر مقوله‌های اصلی استخراج‌شده از داده‌ها است که به ضعف ساختارهای اقتصادی در جذب، حمایت و توانمندسازی گروه‌های مهاجر، فقیر و حاشیه‌نشین اشاره دارد. این مقوله دربرگیرنده مؤلفه‌هایی مانند بیکاری، درآمد پایین، ناتوانی مالی، نداشتن سرمایه، ضعف مهارت و تحصیلات، بالابودن هزینه‌های زندگی و اجاره‌بهای مسکن، اشتغال کاذب و فقر اقتصادی خانواده‌ها است.

براساس داده‌های مصاحبه، مشارکت‌کنندگان شکل‌گیری حاشیه‌نشینی و گسترش کودکان کار را نتیجه مستقیم ضعف‌های اقتصادی و ناتوانی خانواده‌ها در تأمین معاش می‌دانند. در این نگاه، مهاجرت به شهرهایی مانند کرج با امید دسترسی به فرصت‌های اقتصادی بهتر آغاز می‌شود، اما به دلیل نداشتن سرمایه، مهارت، تحصیلات و توان مالی، بخشی از مهاجران نمی‌توانند جذب اقتصاد شهری شوند و در نهایت به حاشیه شهر رانده می‌شوند؛ برای نمونه، مشارکت‌کننده ۴ بیان می‌کند: «اغلب مهاجرانی هستند که برای

به دست آوردن زندگی بهتر، به سمت شهر کرج و پیرامون تهران مهاجرت کرده اند، ولی به علت عدم تمکن مالی و همچنین نداشتن سرمایه، مهارت و تحصیلات نتوانسته اند جذب اقتصاد شهر شوند.» همچنین مشارکت کننده ۵ با اشاره به فشار معیشتی خانواده ها می گوید: «کار کردن کودک در خانواده از زمانی آغاز می شود که والدین به دلیل نامساعد بودن شرایط اقتصادی و ناتوانی خانواده در تأمین مایحتاج زندگی به اجبار کودکان را به سر کار می فرستند.»

این گزاره ها نشان می دهد از نگاه مشارکت کنندگان، نظام اقتصادی موجود نه تنها توان جذب و حمایت از گروه های مهاجر و کم برخوردار را ندارد، بلکه از طریق تولید فقر، بیکاری، اشتغال غیررسمی و فشار معیشتی، زمینه ورود کودکان به بازار کار را نیز فراهم می کند؛ بنابراین، نظام ناکارآمد اقتصادی به عنوان یکی از شرایط اثرگذار بر شکل گیری و استمرار پدیده کودکان کار، در سطوحی مانند فقر اقتصادی، بیکاری، ضعف سرمایه و مهارت، هزینه بالای مسکن و اشتغال کاذب قابل تبیین است.

۳. مقوله نظام ناکارآمد فرهنگی نیز به ضعف ها و اختلالات موجود در نظام فرهنگی، آموزشی و آگاهی اجتماعی اشاره دارد. این مقوله دربرگیرنده مؤلفه هایی مانند اختلافات فرهنگی، فقر فرهنگی، ضعف آگاهی و سواد والدین، پایین بودن تحصیلات و مهارت، ضعف منابع آموزشی، محرومیت آموزشی، مخالفت برخی خانواده ها با تحصیل کودک و بازتولید نگرش های فرهنگی آسیب زا به کار کودک است. براساس داده های مصاحبه، مشارکت کنندگان معتقدند پدیده کودکان کار به فقر اقتصادی محدود نمی شود، بلکه در پیوند با ضعف های فرهنگی و آموزشی نیز شکل می گیرد و تداوم می یابد. در این چارچوب، پایین بودن سطح سواد و آگاهی خانواده ها، ناآشنایی مهاجران با فرهنگ جامعه مقصد، تعصبات قومی و طایفه ای، کیفیت ضعیف آموزش و کمبود حمایت آموزشی از کودکان، زمینه ساز محرومیت تحصیلی و ورود کودکان به چرخه کار می شود.

برای نمونه، مشارکت کننده ۱ با اشاره به پیامدهای مهاجرت و ناآشنایی فرهنگی خانواده ها بیان می کند: «این موضوع مربوط به خانواده های مهاجری می شود که آشنایی کافی با فرهنگ جامعه مقصد ندارند. گاهی اوقات مورد پذیرش مردم در شهر قرار نمی گیرند و کودک و خانواده دچار تناقض های ذهنی زیادی می شوند.» مشارکت کننده ۱۱ درباره محرومیت آموزشی کودکان کار می گوید: «گاهی بعضی خانواده ها حتی توانایی پرداخت حداقل هزینه های آموزشی و مدرسه را برای فرزندان خود ندارند و از تحصیل بازمی مانند. از کودکان برای آموزش حمایت نمی شود و اغلب در مدارس با کیفیت پایین تحصیل می کنند.»

این گزاره ها نشان می دهد از نگاه مشارکت کنندگان، ناکارآمدی فرهنگی از طریق ضعف آگاهی، فقر فرهنگی، ناتوانی خانواده در حمایت تحصیلی، اختلافات فرهنگی و محرومیت آموزشی، به بازتولید وضعیت کودکان کار منجر می شود؛ بنابراین، نظام ناکارآمد فرهنگی به عنوان یکی از شرایط اثرگذار بر شکل گیری و استمرار پدیده کودکان کار، در سه سطح اختلافات فرهنگی، ضعف آگاهی و سوادآموزی، و ضعف منابع آموزشی قابل تبیین است.

۴. نظام ناکارآمد اجتماعی به ضعف ها، گسست ها و اختلالات موجود در روابط اجتماعی، ساختار خانواده، عدالت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و سازوکارهای حمایت اجتماعی اشاره دارد. این مقوله دربرگیرنده مؤلفه هایی مانند نابرابری اجتماعی و بی عدالتی، فاصله طبقاتی، اعتیاد، مسائل خانوادگی، بی اعتمادی اجتماعی، ضعف مهارت های ارتباطی و گسترش آسیب های اجتماعی است.

براساس داده های مصاحبه، مشارکت کنندگان معتقدند پدیده کودکان کار در بستر نوعی آشفتگی اجتماعی و ضعف کارکردهای حمایتی خانواده و جامعه شکل می گیرد. در این نگاه، وقتی خانواده ها با فقر، اعتیاد، اختلافات خانوادگی، ناتوانی در تأمین هزینه های

زندگی، بی‌عدالتی اجتماعی و ضعف پیوندهای عاطفی مواجه می‌شوند، کودکان بیش از پیش در معرض ورود به بازار کار، سوءاستفاده و آسیب‌های اجتماعی قرار می‌گیرند؛ برای نمونه، مشارکت‌کننده ۴ با تأکید بر نقش نابرابری و بی‌عدالتی در کار کودکان بیان می‌کند: «نابرابری‌ها و بی‌عدالتی‌های جامعه هست که کودکان به سرکار می‌روند؛ وقتی عدالت رعایت نمی‌شود، وقتی خانواده‌ها جوابگوی هزینه‌های زندگی نیستند، وقتی اجاره خانه‌ها بالا است، وقتی پدر خانواده درآمد کافی ندارد، کودکان هم مجبور می‌شوند به سرکار بروند.» همچنین مشارکت‌کننده ۸ درباره نقش اعتیاد والدین در کار اجباری کودک می‌گوید: «پدر اعتیاد دارد و برای اینکه کار نکند آن‌ها را مجبور می‌کند که کار کنند و خودش به هیچ وجه از خانه بیرون نمی‌رود.»

از سوی دیگر، برخی مشارکت‌کنندگان به ضعف روابط خانوادگی و بی‌اعتمادی اجتماعی اشاره کرده‌اند؛ برای مثال، مشارکت‌کننده ۴ بیان می‌کند: «خانواده‌ها غالباً دارای روابطی سرد هستند. هیچ ارزش و قوانین مشخصی در خانواده وجود ندارد. والدین اغلب به فرزندان خودشان بی‌توجه هستند.» این گزاره نشان می‌دهد فروپاشی یا سستی روابط خانوادگی می‌تواند نقش مهمی در تضعیف حمایت از کودک و افزایش آسیب‌پذیری او داشته باشد.

در مجموع، این داده‌ها نشان می‌دهد از نگاه مشارکت‌کنندگان، نظام ناکارآمد اجتماعی از طریق نابرابری و بی‌عدالتی اجتماعی، فاصله طبقاتی، اعتیاد والدین، تنش‌ها و سردی روابط خانوادگی، بی‌اعتمادی اجتماعی و ضعف حمایت‌های اجتماعی، زمینه شکل‌گیری و تداوم پدیده کودکان کار را فراهم می‌کند؛ بنابراین، این مقوله در چهار سطح اصلی نابرابری اجتماعی و بی‌عدالتی، فاصله طبقاتی، اعتیاد و مسائل خانوادگی قابل تبیین است.

۵. مقوله نظام جمعیتی به جابه‌جایی جمعیت، مهاجرت از روستاها و شهرهای کوچک به حاشیه کلان‌شهرها، و نقش عوامل دافعه و جاذبه در شکل‌گیری حاشیه‌نشینی و گسترش پدیده کودکان کار اشاره دارد. این مقوله نشان می‌دهد مهاجرت صرفاً یک جابه‌جایی مکانی نیست، بلکه نتیجه مجموعه‌ای از فشارهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و فضایی در مبدأ و جذایب‌های واقعی یا تصویری در مقصد است.

براساس داده‌های مصاحبه، مشارکت‌کنندگان معتقدند توزیع ناعادلانه قدرت، ثروت، درآمد و امکانات میان مناطق روستایی و شهری، موجب افزایش فقر، بیکاری و محرومیت در مناطق مبدأ می‌شود و افراد را به مهاجرت به شهرهایی مانند کرج سوق می‌دهد. در مقابل، نزدیکی کرج به تهران، وجود فرصت‌های شغلی واقعی یا کاذب، ارزان‌تر بودن زمین و مسکن در حاشیه شهر، مهاجرت‌پذیر بودن منطقه و امکان سکونت در بافت‌های غیررسمی، به‌عنوان عوامل جاذبه مهاجرتی عمل می‌کند؛ برای نمونه، مشارکت‌کننده ۳ با اشاره به عوامل دافعه مهاجرتی توضیح می‌دهد: «توزیع ناعادلانه قدرت، ثروت و درآمد میان مناطق روستایی و شهری به گسترش فقر و رشد بیکاری در محیط‌های روستایی منجر می‌شود. در نتیجه این دافعه‌ها، مردم از روستاها به این شهر که در پیرامون پایتخت قرار دارد، مهاجرت می‌کنند.» همچنین مشارکت‌کننده ۸ درباره جاذبه‌های کرج می‌گوید: «بستر مناسب حاشیه کلان‌شهر کرج برای حاشیه‌نشینی، مهاجرت‌پذیری، زمین‌خواری، ساخت‌وساز غیرمجاز، ارزان بودن زمین و مسکن نقش زیادی در گسترش حاشیه‌نشینی در کرج دارد.»

از سوی دیگر، برخی مشارکت‌کنندگان تأکید کرده‌اند که مهاجرت با امید به بهبود شرایط زندگی آغاز می‌شود، اما پس از ورود به مقصد، خانواده‌ها با هزینه‌های بالای زندگی، اجاره‌بهای مسکن، درآمد پایین و شرایط دشوارتر مواجه می‌شوند. در این زمینه، مشارکت‌کننده ۶ بیان می‌کند: «بعضی خانواده‌ها به دلیل فراهم کردن شرایط مساعدتر از کشور یا شهر و روستای خود خارج می‌شوند و

به مناطق پایین شهر کرج، به امید بهتر شدن وضعیت زندگی شان مهاجرت می کنند، ولی از همان اول متوجه می شوند که به دلیل بالابودن هزینه ها، شرایط زندگی برایشان دشوارتر می شود و در نهایت، مجبور می شوند کودکان خود را به سرکار بفرستند.»

در نهایت، براساس داده ها نظام جمعیتی از طریق دو سازوکار اصلی دافعه مهاجرتی و جاذبه مهاجرتی در شکل گیری پدیده کودکان کار اثرگذار است. دافعه های مهاجرتی شامل فقر، بیکاری، نابرابری منطقه ای، نبود امکانات و محدودیت فرصت های زندگی در مبدأ است؛ در حالی که جاذبه های مهاجرتی شامل نزدیکی به تهران، مهاجرپذیری کرج، ارزان تر بودن زمین و مسکن در حاشیه شهر، امکان اشتغال غیررسمی و وجود بسترهای سکونت غیررسمی در مقصد است؛ بنابراین، نظام جمعیتی به عنوان یکی از شرایط اثرگذار بر پدیده کودکان کار، نشان دهنده پیوند میان مهاجرت، حاشیه نشینی، فقر شهری و ورود کودکان به بازار کار است.

جدول ۱. شرایط علی استخراج شده از داده ها

مقوله هسته ای / کد انتخابی	کد محوری	مفاهیم / کدهای باز استخراج شده از داده ها
نظام ناکارآمد	اختلال در ساختار اقتصادی	فقر تورم بیکاری فاصله طبقاتی و ضعف پایگاه اقتصادی خانوار
	اختلال در ساختار اجتماعی	مسائل خانوادگی نابرابری اجتماعی و بی عدالتی اعتیاد ضعف حمایت های اجتماعی
	اختلال در ساختار فرهنگی و آموزشی	اختلافات فرهنگی ضعف آگاهی، سواد و آموزش ضعف منابع آموزشی
	اختلال در حکمرانی و سیاست گذاری	ساختار حکمرانی کشور متمرکز بودن و اقتدار مرکزی سیاست گذاری های نادرست و موقعیتی نداشتن برنامه ریزی جامع و سوء مدیریت مسئولان بی مسئولیتی و کارنا بلدی مسئولان بی توجهی و مدیریت ناکارآمد مسئولان ماشین ها و دستگاه های سیاسی منفعت طلب
	اختلال در نظام جمعیتی و مهاجرتی	عوامل دافعه عوامل جاذبه نابرابری فرصت ها میان مناطق فشارهای اقتصادی-اجتماعی مبدأ جاذبیت های مقصد

در جدول ۱، «نظام ناکارآمد» به عنوان مقوله هسته‌ای و کد انتخابی شرایط علی در نظر گرفته شده است. سایر موارد، نه به عنوان کدهای انتخابی متعدد، بلکه در قالب ابعاد و کدهای محوری ذیل این مقوله سامان‌دهی شده‌اند.

جدول ۲. شرایط مداخله‌گر استخراج‌شده از داده‌ها

مفاهیم / کدهای باز استخراج‌شده از داده‌ها	کد محوری	مقوله هسته‌ای / کد انتخابی
ضعف برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های دولت، بی‌مسئولیتی و کارنا بلدی مسئولان، بی‌توجهی و مدیریت ناکارآمد مسئولان، ماشین‌های سیاسی و دستگاه‌های سیاسی منفعت‌طلب	ناکارآمدی سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های کشور	نظام ناکارآمد
تمرکز قدرت در ساختار حکمرانی، ضعف سازوکارهای پاسخگویی، غلبه رویکردهای مقطعی بر سیاست‌گذاری پایدار، ناهماهنگی میان نهادهای تصمیم‌گیر	ناکارآمدی نظام سیاسی کشور	
اعتیاد، اختلافات و تنش‌های خانوادگی، کاهش انسجام اجتماعی، ضعف حمایت‌های اجتماعی	اختلال در ساختار اجتماعی	
ضعف آگاهی، ضعف آموزش، فقر فرهنگی، ناتوانی نظام آموزشی در ارتقای آگاهی اجتماعی	اختلال در نظام فرهنگی و آموزشی	
اشتغال کاذب و غیررسمی، پایین بودن میزان درآمد، بالابودن اجاره‌بهای مسکن، بی‌ثباتی اقتصادی خانوار	اختلال در ساختار اقتصادی	

در جدول ۲ (شرایط مداخله‌گر)، «نظام ناکارآمد» به عنوان مقوله هسته‌ای و کد انتخابی واحد در نظر گرفته شد. براین اساس، مقوله‌های پیشین که به صورت پراکنده در سطح کد انتخابی آمده بودند، در قالب کدهای محوری و ابعاد تحلیلی ذیل مقوله هسته‌ای بازسامان‌دهی شدند. یافته‌ها نشان می‌دهد شرایط مداخله‌گر از طریق ناکارآمدی سیاسی-مدیریتی، ناکارآمدی اجتماعی، ناکارآمدی فرهنگی-آموزشی و ناکارآمدی اقتصادی بر پدیده مورد مطالعه اثرگذار می‌شوند.

جدول ۳. شرایط زمینه‌ای استخراج‌شده از داده‌ها

مفاهیم / کدهای باز استخراج‌شده از داده‌ها	کد محوری	مقوله هسته‌ای / کد انتخابی
نابرابری اجتماعی، بی‌عدالتی اجتماعی، ضعف انسجام اجتماعی، کاهش حمایت‌های اجتماعی	ناکارآمدی اجتماعی	نظام ناکارآمد
شکاف طبقاتی، فاصله طبقاتی، اختلاف طبقاتی، نابرابری در دسترسی به فرصت‌ها و منابع	شکاف و فاصله طبقاتی	
بیکاری، فقر، تورم، رکود اقتصادی، ضعف توان معیشتی خانوار	فقر اقتصادی	
ضعف آگاهی والدین، پایین بودن سطح آگاهی اجتماعی، ضعف درک پیامدهای تصمیمات فردی و خانوادگی	فقر فرهنگی	
تعصبات قومی، طایفه‌گرایی، غلبه مناسبات قومی و قبیله‌ای بر تصمیم‌گیری‌های اجتماعی	قوم‌گرایی و قبیله‌گرایی	
پایین بودن ارزش کار، ضعف امکانات، شرایط سخت زندگی، محدودیت فرصت‌های شغلی و رفاهی در مبدأ	دافعه مهاجرت	
دسترسی به امکانات رفاهی، امکانات تفریحی، امکانات درمانی، امکانات آموزشی، فرصت ازدواج، فرصت اشتغال، حضور دوستان و خویشاوندان در مقصد	جاذبه مهاجرت	

در جدول ۳ (شرایط زمینه‌ای)، «نظام ناکارآمد» به عنوان مقوله هسته‌ای و کد انتخابی واحد در نظر گرفته شد. براین اساس، مفاهیم پراکنده‌ای که پیش‌تر در سطح کد انتخابی یا کد محوری قرار گرفته بودند، در قالب ابعاد اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و جمعیتی-فضایی سامان‌دهی شدند.

جدول ۴. راهبردهای استخراج شده از داده‌ها

کد محوری	مفاهیم
توزیع عادلانه امکانات و خدمات	توزیع متعادل امکانات رفاهی بین همگان، توزیع متعادل خدمات شهری و سایر خدمات، ایجاد فرصت‌های برابر، برقراری حق اجتماعی، رفع تبعیض جنسیتی، قومی و مذهبی
اصلاح نظام مدیریتی و مسئولیت‌پذیری حکمرانی	بازنگری در واگذاری مسئولیت‌ها و وظایف به مسئولان و سیاستمداران کشور، مقابله با ناکارآمدی، بی‌توجهی، بی‌اعتنایی و کارنابدی مسئولان، پاسخگو کردن مسئولان و سیاستمداران
حمایت نهادی و قانونی از کودکان کار	تدوین قانون برای حمایت از کودکان کار، مشخص کردن سازمان مسئول حمایت از کودکان کار، استفاده از مشارکت‌های مردمی در حمایت از کودکان خیابانی، ایجاد شبکه نظام‌مند و یکپارچه مراقبت و حمایت از کودکان کار
فرهنگ‌سازی و تقویت مشارکت اجتماعی	فرهنگ‌سازی در زمینه شیوه‌های برخورد مردم با کودکان کار، اصلاح واکنش مردم، کاهش بی‌اعتنایی به امور جامعه، تقویت مشارکت اجتماعی، مقابله با انزوای و کناره‌گیری مردم
توانمندسازی آموزشی، مشاوره‌ای و حمایتی خانواده‌ها	برنامه‌های آموزشی، برنامه‌های کاهش آسیب و خطر، برنامه‌های درمانی خانواده، پیشگیری از بیماری‌ها، ارائه خدمات مشاوره، مددکاری و حمایتی به خانواده‌های افراد بیکار و زندانی
تقویت اشتغال و حمایت اقتصادی از خانواده‌ها	تأمین حداقل مطلوب اشتغال در نقاط روستایی و شهرهای کوچک، ایجاد دسترسی به منابع اعتباری و خرده‌وام، به‌ویژه برای شاغلان در بخش غیررسمی، مقابله با فقر خانواده و پیامدهای اعتیاد والدین
توسعه منطقه‌ای و کاهش مهاجرت اجباری	سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی و فرهنگی در شهرهای کوچک برای جلوگیری از مهاجرت به مراکز استان‌ها، کمک به رشد اقتصاد و کشاورزی، افزایش اعتبارات کشاورزی

در جدول ۴، داده‌ها در دو سطح «مفاهیم» و «کد محوری» سازمان‌دهی شدند. براین اساس، مفاهیم پراکنده مرتبط با راهبردها در قالب کدهای محوری منسجم‌تری مانند توزیع عادلانه امکانات، اصلاح نظام مدیریتی، حمایت نهادی از کودکان کار، فرهنگ‌سازی، توانمندسازی خانواده‌ها، حمایت اقتصادی و توسعه منطقه‌ای دسته‌بندی شده‌اند.

جدول ۵. پیامدها و عواقب استخراج شده از داده‌ها

مفاهیم / کدهای باز استخراج شده از داده‌ها	کد محوری	مقوله هسته‌ای / کد انتخابی
محرومیت نسبی، فرهنگ فقر، فشار اجتماعی، گسترش بی‌عدالتی و نابرابری اجتماعی	تشدید نابرابری و محرومیت اجتماعی	پیامدهای چندسطحی پدیده کودکان کار
رشد انحرافات و آسیب‌های اجتماعی، فساد، جرم و بزهکاری، باندبازی و شکل‌گیری مافیای کودکان کار	گسترش آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی	
ضعف جامعه‌پذیری، ضعف کنشگری اجتماعی، مشارکت عمومی اندک، تضعیف سرمایه اجتماعی نهادی	تضعیف سرمایه اجتماعی و مشارکت جمعی	
افزایش کودکان کار و خیابان، آسیب‌های روحی، روانی و جسمی، سوءاستفاده جنسی، مخاطره جان و سلامت کودک	آسیب‌پذیری جسمی، روانی و اجتماعی کودکان	
رهاشده‌گی، حس انقیاد، احساس واماندگی و درماندگی، کشمکش و تزلزل روانی کودک، تعاملات دشوار	فرسایش روانی و اختلال در تجربه زیسته کودکان	
مشکلات یادگیری، محرومیت از فرصت‌های آموزشی، ضعف رشد اجتماعی	اختلال در رشد آموزشی و اجتماعی کودک	
واگرایی اجتماعی، بی‌تفاوتی سیاسی و اجتماعی، تنش‌ها، اعتراضات و درگیری‌های	تضعیف همبستگی اجتماعی و سیاسی	
کاهش اعتماد عمومی، افزایش فاصله مردم و حاکمیت، ناکارآمدی سیاست‌های حمایتی	تضعیف رابطه دولت، حاکمیت و مردم	

در جدول ۵، «پیامدهای چندسطحی پدیده کودکان کار» به عنوان کد انتخابی و مقوله هسته‌ای واحد در نظر گرفته شد. سپس پیامدهای شناسایی شده در سه سطح فردی، اجتماعی و سیاسی-نهادی، در قالب کدهای محوری منسجم‌تری سازمان‌دهی شدند. این بازآرایی موجب تفکیک روشن‌تر میان مفاهیم، کدهای محوری و کد انتخابی شده و رابطه منطقی میان سطوح کدگذاری را تقویت می‌کند.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر مطرح شد که شهر کرج به دلیل قرار گرفتن در مجاورت شهر تهران و وجود قیمت‌های افزایشی مسکن در پایتخت به مکان اقامت کارگران و مهاجران شاغل تبدیل شده است و بسیاری از کودکان کار در این مناطق زندگی می‌کنند. در این پژوهش به سه عامل علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر و تأثیر آن بر پیامدها با توجه به نقش میانجی راهبردها درخصوص موضوع تحقیق پرداخته شد. طبق نتایج، نقش حاشیه‌نشینی در ایجاد و گسترش پدیده کودکان کار تابعی است از: الف) شرایط علی (شامل ۱. نظام ناکارآمد سیاسی ۲. نظام ناکارآمد اقتصادی، ۳. نظام ناکارآمد فرهنگی، ۴. نظام ناکارآمد اجتماعی، ۵. نظام جمعیتی: دافعه مهاجرتی، جاذبه مهاجرتی)، ب) شرایط زمینه‌ای (شامل نابرابری اجتماعی، ضعف آگاهی والدین، تعصبات قومی و طایفه‌گرایی، پایین بودن ارزش کار، ضعف امکانات، شرایط سخت، دسترسی به امکانات رفاهی، تفریحی، درمانی، آموزشی، ازدواج، اشتغال، دوستان و خویشاوندان) و پ) شرایط مداخله‌گر (شامل ضعف برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های دولت، بی‌مسئولیتی و کارنا بلدی مسئولان، بی‌توجهی و مدیریت ناکارآمد مسئولان، ماشین‌های سیاسی و دستگاه‌های سیاسی منفعت‌طلب، اختلافات و تنش‌های خانوادگی، فقر فرهنگی، اشتغال کاذب و غیررسمی، پایین بودن میزان درآمد و بالابودن اجاره‌بهای مسکن).

پیامدها را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد: الف) جامعه: محرومیت نسبی، فرهنگ فقر، فشار اجتماعی، رشد انحرافات، مسائل و آسیب‌های اجتماعی، ضعف جامعه‌پذیری افراد، افزایش کودکان کار و خیابان، صدمه روحی، روانی و جسمی به کودکان و سوءاستفاده‌های جنسی از آنان، گسترش بی‌عدالتی و نابرابری اجتماعی، باندبازی و تشکیل گروه‌های مافیای بازار کودکان کار، مشارکت عمومی اندک و کم‌اثر، تضعیف سرمایه اجتماعی نهادی و رشد نامتوازن جمعیت، ضعف کنشگری اجتماعی؛ ب) افراد: فساد، جرم و بزهکاری، رهاشدگی و حس انقید، واگرایی به جای همگرایی، احساس واماندگی و درماندگی، به‌مخاطره‌افتادن جان و سلامت کودک، مشکلات یادگیری، کشمکش و تزلزل روانی کودک، تعاملات دشوار برای کودک؛ پ) دولت، حاکمیت و مردم: تنش‌ها، اعتراضات و درگیری‌های سیاسی، بی‌اعتنایی و ضعف مشارکت سیاسی و اجتماعی در کشور.

با توجه به آنکه تحقیقاتی درمورد ارائه مدل جامعه‌شناختی نقش حاشیه‌نشینی بر وضعیت کودکان کار صورت نگرفته است، نتایج مشخص کرد عوامل علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر مانند عوامل ساختاری اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و جمعیتی سهم بسزایی در این زمینه دارند. در پژوهش حجازی‌نیا و همکاران (۱۴۰۱) نتایج نشان داد بین مکان محل سکونت شهروندان نواحی حاشیه‌ای شهر یاسوج و افزایش بزهکاری و جرم در این سکونتگاه‌ها ارتباط مستقیم و معناداری وجود دارد و اختلافات خانوادگی و ناموسی، فرهنگ فقر، مهاجرت، آسیب‌های روانی و اجتماعی و زیرساخت‌های نامناسب شهری در میزان جرائم شهری تأثیرگذار هستند. افراسیابی و همکاران (۱۴۰۰) به بر ساخت پنج گزاره اصلی با عناوین تزلزل چندگانه، تعامل دوسویه، وابستگی و فراگیری پرچالش و فقر پرداختند. عباس‌پور و همکاران (۱۴۰۰) به این نتیجه رسیدند که سوءاستفاده از کودکان کار مسئله‌ای اجتماعی و جدی برای جامعه به حساب می‌آید که در راستای مقابله با آن، وضع مقررات و قوانینی با ضمانت اجرایی بسیار بالا و مبتنی بر هنجارهای

بین المللی بسیار مهم تلقی می شود. همچنین براساس نتایج، زمینه ها و بسترهای کار دختران در خیابان، در چهار مقوله «فرو دستی و درماندگی»، «استثمار مضاعف و کنترل شدید دختران کار»، «زندگی در خانواده های ازهم گسیخته»، «کار دختران به مثابه حمایت از خانواده» قابل مقوله بندی است. در مقایسه این تحقیقات با پژوهش حاضر می توان گفت شاخص ها و عوامل مشخص شده در همه این پژوهش ها تا حدی با عوامل تحقیق حاضر همسو است؛ مانند عوامل اختلال ساختاری و ناکارآمدی نظام سیاسی نظیر ضعف برنامه ریزی و سیاست گذاری، ضعف مدیریت و مسئولان کشوری، بی توجهی و بی اعتنایی آن ها، شکاف بین قانون و عمل و ...، اختلال و ناکارآمدی اقتصادی مانند فقر، بیکاری، تورم، رکود، اشتغال کاذب، پایین بودن میزان درآمد و ...، اختلال ساختاری و ناکارآمدی نظام اجتماعی نظیر بی عدالتی و نابرابری اجتماعی، پایگاه اجتماعی، اختلافات و تنش های خانوادگی، اعتیاد والدین و ...، اختلال و ناکارآمدی نظام جمعیتی از قبیل عوامل دافعه و عوامل جاذبه مهاجرت، اختلال ساختاری و ناکارآمدی فرهنگی مانند ضعف سواد، آگاهی، تحصیلات، کمبود منابع آموزشی و در نهایت می توان از راهکارهای دیگری برای جلوگیری از کار کودک مانند از بین بردن فقر خانواده ها نام برد؛ زیرا فقر و حاشیه نشینی به شدت به مسئله کار کودک گره خورده است. از دیگر راهکارها تأسیس نهاد ملی حمایت از کودکان، دیده بانی، نظارت و کنترل، مطالعه وضعیت کار کودکان، حساس کردن جامعه به کار کودکان و مطالبه گری از دولت در خصوص نحوه رسیدگی به وضعیت این کودکان است. اگرچه در این زمینه طرح های بسیاری مانند جمع آوری کودکان کار انجام شده و به آن ها بودجه های هنگفتی اختصاص یافته، اما چندان مؤثر نبوده است و باید راهکارهای دیگری هم زمان بررسی شوند.

سپاسگزاری: این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول با «ارائه مدل جامعه شناختی نقش حاشیه های شهری (حاشیه نشینی) در آسیب های اجتماعی با تأکید بر وضعیت کودکان کار در نقاط حاد و بحرانی شهر کرج» در دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران است. بدینوسیله از مدیر محترم گروه جامعه شناسی و رئیس محترم دانشکده علوم انسانی تشکر می نمایم.

تعارض منافع: بنا به اعلام نویسندگان در این مقاله تعارض منافی وجود ندارد.

منابع

- افراسیابی، حسین، کلاته ساداتی، احمد، و صبور، مریم (۱۴۰۰). دلایل شکل گیری کار کودک از نظر فعالان عرصه کار کودک در شهر یزد. *فصلنامه مددکاری اجتماعی*، ۱۰(۱)، ۵۶-۶۷. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735451.1400.10.1.6.6>
- احمدی، حبیب و ایمان، محمدتقی (۱۳۹۴). فرهنگ فقر، حاشیه نشینی و گرایش به رفتار بزهکارانه در میان جوانان حاشیه نشین ده پیاله شیراز. *مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان*، ۱۹(۲)، ۹۹-۱۱۸.
- احمدی، کامیل (۱۳۹۸). *یعمای کودکی*. تهران: انجمن حمایت از حقوق کودکان و نوجوانان.
- اندکی فشتمی، زهرا (۱۳۹۵). بررسی عوامل جامعه شناختی مؤثر بر کودکان کار خیابان (مورد مطالعه شهر رشت). *پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه علوم اجتماعی، رشته جامعه شناسی دانشگاه البرز*.
- ایمانی، نفیسه (۱۳۹۱). مطالعه انسان شناسانه پدیده کودکان کار خیابانی در شهر کرج. *مسائل اجتماعی ایران*، ۳(۱)، ۷-۳۲. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24766933.1391.3.1.1.4>

- ایزدی جیران، اصغر. (۱۴۰۱)، اقتصاد آسغال و جهان عاطفی رنج: مردم‌نگاری تهی‌دستان حاشیه‌نشین تبریز. *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۱۱(۳)، ۵۶۹-۵۹۱. <https://doi.org/10.22059/jisr.2022.324481.1213>
- رهنما، محمدرحیم و توانگر، معصومه (۱۳۹۷). بررسی تطبیقی حاشیه‌نشینی در شهرهای سبزوار، نیشابور، تربت حیدریه و گناباد. *مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، ۱۱(۱)، ۲۶-۴۲.
- توکلی‌راد، مهرداد و غفاری، غلامرضا (۱۴۰۳). احساس شکل‌گرفته شهروندی محدود در میان حاشیه‌نشینان شهر رشت. *توسعه محلی (روستایی-شهری)*، ۱۶(۲)، ۴۳۳-۴۳۹. <https://doi.org/10.22059/jrd.2025.393233.668918>
- حجازی‌نیا، سام، رحیمی، مجید، و شمس‌الدینی، علی (۱۴۰۱). تبیین اثرات حاشیه‌نشینی بر میزان وقوع جرائم شهری در شهر یاسوج مطالعه موردی سکونتگاه‌های پیرامونی مادوان سفلی، بلهزار و مهریان. *فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)*، ۱۲(۴۸)، ۳۶۲-۳۸۳. <https://doi.org/10.22034/jgeoq.2022.303346.3286>
- حسینی، حسن (۱۳۹۴). وضعیت کودکان کار و خیابان در ایران. *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ۱۹، ۱۴۱-۱۶۸.
- ریتزر، جورج (۱۳۹۷). *نظریه جامعه‌شناسی*. ترجمه هوشنگ نایی. چاپ دهم. تهران: نشرنی.
- صادقی، رسول و حسینی میلانی، هدی سادات (۱۴۰۴). توسعه نابرابر و مهاجرت بین‌شهری در ایران. *فصلنامه توسعه محلی (روستایی-شهری)*، ۱۷(۱)، ۱۸۳-۲۰۲. <https://doi.org/10.22059/jrd.2025.376068.668858>
- عباس‌پور، نازنین و ناصرخت، سحر (۱۴۰۰). سوءاستفاده از کودکان کار و چالش‌های آن. *پژوهش ملل*، ۶۵، ۲۹-۴۹. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.105054>
- صیادیان برخوردار محدثه و عنبری، موسی (۱۴۰۱). رسم کودک‌همسری و نابرابری در آموزش رسمی دختران روستایی. *نشریه انسان‌شناسی*، ۱۹(۳۵)، ۱۱۶-۱۳۶. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17352096.1401.19.35.5.9>
- محمدی، خلیل (۱۴۰۱). بررسی عوامل مؤثر بر بروز پدیده کودکان خیابانی و راهکارهای مقابله با آن. *فصلنامه علمی-تخصصی انتظامی پایتخت*، ۱(۳)، ۵۷-۷۷.
- مقدم، محمدحسین، ملتفت، حسین، و حزب‌وی، عزیز (۱۴۰۱). کاوشی در فرایند شکل‌گیری پدیده کودکان کار خیابانی و پیامدهای آن در شهر اهواز. *مطالعه جامعه‌شناختی شهری*، ۱۲(۴۳)، ۱۳۱-۱۵۸.
- وامقی، مروّنه، دژمان، معصومه، رفیعی، حسن، و روشنفکر، پیام (۱۳۹۴). ارزیابی سریع وضعیت کودکان خیابانی در شهر تهران. *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۴(۱)، ۳۳-۵۷. <https://doi.org/10.22059/jisr.2015.55076>

References

- Abbaspour, N., & Naserbakht, S. (2021). Abuse of child laborers and its challenges. *Pazhuhesh-e Melal*, 65, 29-49. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.105054> (In Persian).
- Afrasiabi, H., Kalateh Sadati, A., & Sabour, M. (2021). Reasons for the formation of child labor from the perspective of child labor activists in Yazd. *Journal of Social Work*, 10(1), Special Issue of Yazd University, No. 3656-67. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735451.1400.10.1.6.6> (In Persian)
- Ahmadi, H., & Iman, M. T. (2015). Culture of poverty, marginalization, and tendency toward delinquent behavior among marginalized youth in Deh-Piyaleh, . *Shiraz Journal of Human Sciences*, University of Isfahan, 19(2), 99-118. (In Persian)
- Ahmadi, K. (1398). *Childhood Plunder*. Tehran: Association for the Protection of Children and Adolescents. (In Persian).
- Anbari, M., Sayadian Barkhordar, M., & Anbari, M. (2022). The custom of child marriage and inequality in formal education among rural girls. *Journal of Anthropology*, 19(35). <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17352096.1401.19.35.5.9> (In Persian)

- Andaki Feshtami, Z. (2016). A study of sociological factors affecting street-working children: A case study of Rasht. *Master's thesis*, Department of Social Sciences, Sociology, Alborz University. (in *In Persian*)
- EiImani, N. (2012). An anthropological study of the phenomenon of street-working children in Karaj. *Journal of Social Problems of Iran*, 3(1), 7-32. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24766933.1391.3.1.1.4> (In Persian)
- Elzadi Jeiran, A. (2022). The economy of garbage and the affective world of suffering: An ethnography of the marginalized poor in Tabriz. *Journal of Social Studies and Research in Iran*, 11(3), 569-591. <https://doi.org/10.22059/jjsr.2022.324481.1213> (In Persian) DOI: 10.22059/JISR.2022.324481.1213
- Hejazi-Nnia, S., Rahimi, M., & Shamsoddini, A. (2022). Explaining the effects of marginalization on the occurrence of urban crimes in Yasuj: A case study of the peripheral settlements of Madavan-e Sofla, Balhazar, and Mehrian. *Journal of Geography: Regional Planning*, 12(48), 362-383. <https://doi.org/10.22034/jgeoq.2022.303346.3286> (In Persian)
- Hosseini, H. (2015). The situation of working and street children in Iran. *Social Welfare Quarterly*, 19, 141-168. (In Persian)
- Moghadam, M. H, MoltafatMoltafet, H., & Hezbavi, A. (2022). An exploration of the process of formation of the phenomenon of street-working children and its consequences in Ahvaz. *Urban Sociological Studies*, 12(43), 131-158. (In Persian)
- Mohammadi, Kh. (2022). A study of the factors affecting the emergence of the phenomenon of street children and strategies to deal with it. *Capital Police Scientific-Specialized Quarterly*, 8(3), 57-77. (In Persian)
- Naz, A., Khan, H., Khan, T., Khan, Q., & Khan, W. (2019). Social and cultural determinants of child labor in Pakistan. *Clinical Social Work and Health Intervention*, 10(2), 80-92. Naz, A., Khan, H., Khan, T, Khan, Q, Khan, W. (2019). Social and cultural determinants of child labor in Pakistan. *Clinical Social Work and Health*. DOI: 10.22359/cswhi 10 2 11 <https://doi.org/10.22359/cswhi 10 2 11>
- Rahnama, M. R., & -Tavangar, T. (2018). A comparative study of marginalization in the cities of Sabzevar, Neyshabur, Torbat-e Heydarieh, and Gonabad. *Journal of Geography and Regional Development*, 6(11), 26-42. (In Persian)
- Ritzer, G. (1397). *Sociological Theory*. (Translated by: H. Nayeby). Tehran: Nashr-e Ney. (In Persian)
- Sadeghi, R., & Hosseini Milani, H. S. (2025). Uneven development and intercity migration in Iran. *Journal of Local Community Development: (Rural-Urban)*, 17(1), 183-202. <https://doi.org/10.22059/jrd.2025.376068.668858> (In Persian)
- Shresh Lal, B. (2019). Child labour in India: Causes and consequences. *(International Journal of Science and Research)*, 8(5), 2199-2206. <https://doi.org/10.21275/ART20198458> DOI: 10.21275/ART20198458
- Tavakoli Rad, M., & Ghaffari, G. (2024). The formed feeling of limited citizenship among marginalized residents of Rasht. *LocalCommunity Development: Rural-Urban*, 16(2), 423-439. <https://doi.org/10.22059/jrd.2025.393233.668918> (In Persian)
- Vameghi, M., Dejman, M., Rafieye, H., & Roshanafekr, P. (2015). A rapid assessment of the situation of street children in Tehran. *Journal of Social Studies and Research in Iran*, 4(1), 33-57. <https://doi.org/10.22059/jjsr.2015.55076> (In Persian)